

1.

Kad je riječ o znanosti o povijesti¹, najveći dio rezultata mukotrpnih i, u pravilu, višegodišnjih istraživanja, ostat će malo ili nikako poznat *širem*, pogotovu *najširem* čitateljskom krugu. Kao i svaka znanost, i znanost o povijesti ima svoj metajezik koji je - i tu počinju nesporazumi - nestručnjacima na prvi pogled daleko "razumljiviji" od, primjerice, prirodoznanstvenih "jezikâ" formula. Uz to, za razliku od rezultata većine znanstvenih disciplina - o kojima među stručnjacima postoji snažna i jasna svijest da "to" može doista "znati" samo stručnjak - znanstvene interpretacije povijesne² *problematike* doživljavaju se kao nešto što se "sviju nas" bitno tiče, jer su usko vezane uz socijalni i nacionalni identitet, a o tome svatko "ima pravo" i misliti i raspravljati i, uvriježeno je mišljenje, "donositi sudove". Posebice to vrijedi u društvima onih zemalja srednje i jugoistočne Europe, koje pitanje konstitucije nacije i vlastite države nisu dovršile u 19. stoljeću nego ga "prenijele" u duboko 20. stoljeće. Taj je interes širokih društvenih slojeva posve razumljiv, legitiman je: radi se o "njima". Do kratkoga spoja dolazi u bliskom susretu nestručnjaka s eminentno znanstvenim tipom teksta, u pravilu opterećenim aparatom, s diskursom koji nalaže *znanstvena rasprava* koja, u pravilu, služi "unutarnjoj" komunikaciji među stručnjacima: njome se *raspravlja* o nizu *pojedinačnih* pitanja, u pravilu na način koji ne može biti ni toliko zanimljiv (jer nije "pregledan") a kamoli doista razumljiv nestručnjacima. I zato *rasprava*, iako temeljni, nije i jedini oblik priopćavanja znanstvenih rezultata, iz bar dva dobra razloga. Da bi se zadovoljio opravdan interes javnosti s jedne strane, te sabrali i na neki način *uopćili* znanstveni rezultati pojedinačnih, specijalističkih istraživanja, iznađen je još odavno *pregled*, metodološki obrazac i tip diskursa koji *sintetizira* mnoštvo rezultata posebnih istraživanja u zaokruženi *pogled* na neko razdoblje, cijelu "povijest" neke zemlje ili naroda, skupine zemalja (većih regija) ili kontinenata. Tek takvi *pregledi*, u kojima je znanstvena aparatura uz glavni tekst (bilješke) svedena na minimum, ali s neophodnim popisima *izvora* i *literature* na kraju izdanja, "proizvodi" su koje znanstvenici upućuju i namjenjuju *široj* javnosti, dakle ne samo onima u procesu srednjoškolske i visokoškolske naobrazbe. U pravilu su takva izdanja ilustrirana, što nema samo *likovni* nego naglašeni *dokumentarni*, dakle obavijesni zna-

¹ Već se duže vrijeme zalažem za preciziranje nekih *operativnih pojmova* u struci, pa i onih temeljnih. Ovdje je riječ o *imenu*. Uz dobar i uvriježen internacionalizam *historiografija* u nas se najčešće susreće sintagma *povijesna znanost*. Mislim da je neprikladna i da nije u duhu hrvatskoga: to je slab, tzv. "doslovni" prijevod njemačke složenice *Geschichtswissenschaft*, gdje međutim nije riječ o *pridjevu* nego o *imenici* (u genitivu). *Povijesna znanost* zvuči rogotatno: kao da bismo njemačku sintagmu *Der Staatspräsident* na hrvatski preveli *državni predsjednik* a ne, kao što činimo, predsjednik države. U "medijima" se, doduše, sve učestalije mogu čitati i čuti besmislice poput *sigurnosni* savjetnik ili čak i *Sigurnosno* vijeće (umjesto savjetnik za sigurnost i Vijeće sigurnosti), ali se protiv agresivne nepismenosti hrvatskih medija treba boriti a ne prihvaćati njihove "pronalaskе". Nadalje, *povijesna znanost* je i semantički nevaljao sklop: kao da je riječ o (nekoj) znanosti koja je - za razliku od drugih - *povijesna* (sve druge su prema tome "nepovijesne"?). Predlažem stoga sintagmu *znanost o povijesti*, analogno već uvriježenom obliku *znanost o književnosti*. Točno je da je manje "ekonomična", ali je točna.

² To vrijedi i za književne i jezikoslovne sadržaje.

čaj. Taj tip diskursa može biti pisan i popularno, kako bi dopro do najširih naobraženih slojeva nekog društva.

Baš su sintetički radovi/pregledi i sinteze važno obilježje višegodišnjeg znanstvenoga rada Dragutina Pavličevića, osobito u posljednjem, vrlo plodnom desetljeću.³

2.

Kada jedno djelo u osam godina doživi *tri* izdanja, kada su drugo i treće izdanje dopunjeni i znatno prošireni, onda valja promotriti kojim razlozima i okolnostima to treba zahvaliti. Riječ je, dakako, o knjizi *Povijest Hrvatske*. Znatne su razlike, posebice između prvog i drugog izdanja (treće je “dopunjeno” drugo izdanje, a predstavljeno je nedavno, u prosincu g. 2002.).⁴ Kada je g. 1994. izašla, Pavličevićeva *Povijest Hrvatske* bila je *prva* sinteza svekolike hrvatske povijesti koja je *napisana* u samostalnoj i međunarodno-priznatoj hrvatskoj državi, još u vijeme rata. To ujedno znači, a nisu uvijek jasno ističane konzekvence, da autor više nije morao voditi računa o onoj *zbilji* koju su *morali* respektirati svi prije njega punih pedeset (zapravo i sedamdeset godina): bila je to *jugoslavenska* državnopravna paradigma (Krležino “stanje fakata”) koja je nestala s povijesne scene, a stigla je *hrvatska*. Drugim riječima, nestalo je dnevno-političke potrebe da se problemi hrvatske povijesti tumače *u odnosu* na jugoslavensku državnu zajednicu, dakle nužno *reducirano* obrađuju i prikazuju.⁵ Ujedno, a to je bilo gotovo jednako važno, prošlo je doba pritisaka jednostranačke ideologije, bila ona u posljednjoj fazi i skrivena iza, posebno u nekim inozemnim intelektualnim krugovima, privlačne fraze o “samoupravnom socijalizmu” kao “trećem putu”, iza kojeg se nikako nije željelo vidjeti izvornu inspiraciju: boljševizam.

Pavličević je u prvom izdanju obuhvatio razdoblja od najstarijih vremena do g. 1941., a u devetom je poglavlju dao “Kronologiju najvažnijih državno-pravnih (i političkih) zbivanja u trima hrvatskim državama (1941 - 1994)”.⁶ Naslov je odredio nakladnik, a precizniji bi bio *Pregled povijesti Hrvatske*, to ta knjiga i jest.⁷ Autor je u predgovoru, spominjući posebno djela T. Smičiklase, V. Klaića i T. Macana, naglasio želju da napiše rad koji bi bio “... pregledniji, informativniji i suvremeniji, ukratko praktičniji”; također je objasnio da naslov nikako ne znači “... ponovno stavljanje imena naše zemlje u genitiv kakav se (zlo)rabio u *socijalističkoj* Hrvatskoj, nego prenošenje težišta na zemlju, na pro-

³ Usp. *Bibliografiju radova* D. Pavličevića u ovoj knjizi

⁴ *Naklada Pavičić*, Zagreb, 1994. (broširano, 424 str.), 2000. (tvrđi uvez, 618 str.) i 2002. (tvrđi uvez, 630 str.).

⁵ To nije nikakav naknadni prigovor znanstvenicima koji su radili u razdoblju do g. 1990. Paradigma je paradigma.

⁶ Jedan od razloga ovakve periodizacije autor je u predgovoru objasnio i obaviješću da “isti izdavač priprema i *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*”.

⁷ Rad je strukturiran u devet velikih cjelina po modelu klasične političke historiografije “nacionalne povijesti” (I: Hrvatska i Hrvati prije seobe [str. 19-34]; II.: Seoba Hrvata, nastajanje države - *doba knezova* (614 - 925) [str. 35-52]; III.: Samostalna hrvatska država - *doba kraljeva* (925 - 1102) [str. 55-88]; IV.: Hrvatska u zajednici s Ugarskom - *doba Arpadovića* (1102 - 1304) [str. 89-104]; V.: Uspon i slom hrvatskog plemstva - *doba Anžuvina i drugih dinastija* (1301 - 1526) [str. 105-148]; VI.: Između Turske, Venecije i Austrije - *doba Habsburgovaca* (1527 - 1790) [str. 149-224]; VII.: Austrijski centralizam i velikomadžarski nacionalizam - *doba dualističke Monarhije* (1790 - 1868 - 1918) [str. 225-308]; VIII.: Hrvatska u prvoj Jugoslaviji - *doba srbijske dominacije* (1918-1914) [str. 309-366]. Nakon već spomenute kronologije dan je popis hrvatskih vladara, popis literature i kazalo imena.

stor, na državne granice i borbe za njih, na hrvatsku državnost” (str. 16). Misao o “težištu” upućuje na jednu od važnih značajki knjige, na autorove *prioritete*. Oni tu nisu naglašeni samo zbog naklonosti koju Pavličević ima posebno prema prva dva citirana hrvatska povjesničara, oni su tu toliko istaknuti i zato, jer je knjiga pisana “pod bombama”, pod snažnim dojmom velikosrpske agresije, a tiskana u godini kada se još uvijek i te kako “prekrajalo” Hrvatsku (Plan Z-4!) ali i njezino neposredno susjedstvo (Bosna i Hercegovina: Daytonski sporazum bit će zaključen godinu i po dana kasnije!), dakle i prije *Bljeska, Oluje*, završetka “mirne integracije” Istočne Hrvatske ili pak odlaska UN-a s poluotoka Prevlake... Svatko onaj koji danas, s distance, može u ovome radu konstatirati *pretežnost* državnopravne problematike, upravo njeno *isticanje*, teško bi mogao zanijekati čimbenik *posebnih okolnosti* u kojoj su se hrvatski građani i njihova zemlja, pa i jedan građanin-povjesničar tada nalazili. Te tenzije nisu uklonjene ni iz najnovijeg izdanja. Uostalom, nije ni točno da je državno-pravna sastavnica prekomjerno dimenzionirana (“na račun” drugih).⁸ No, pri tome je riječ i o autorovu svjetonazoru, pa i, ako hoćete, i o autorovu *patriotizmu*. Na predstavljanju drugog izdanja knjige (2000. na Tribini DHK) kazao sam da knjiga ima i jednu “veliku manu” koja se mnogima neće svidati: “Iz knjige se jasno očituje da autor voli Hrvatsku”. Izvan kolokvijalne situacije jednog svečanog trenutka ova zamjedba upućuje na problem koji je star koliko i struka sama, na *autorsku* situaciju u bilo kojoj i bilo kakvoj povijesnoj zbilji. Povjesničar od struke nije tek “komunikacijski kanal” između “istine” prošlosti i suvremenika. Uz uvjet da se (“rodoljubno”) ne taje važne činjenice, da se ne prešućuje ono bitno samo zato što nam (“rodoljubima”) nije drago (i ne uklapa se u našu “ljubav”) - na djelu je vječna zamka na relaciji u kojoj se čovjek-smrtnik grčevito bori da bi se dokazao kao znanstvenik kojem je najvažnija “istina”. Kao ljudi, neki u tome uspijevaju u većoj, neki u manjoj mjeri. Kod nekih uz (ili umjesto) ljubavi otkrijemo i mržnju... Tek, jedno vrijedi za sve: “povijesna istina” uvijek je, čak i u najboljem slučaju, “slika” (ljepše: *interpretacija*) a ne “istina kao takva”, “ona sama” (jedina i vječna...).

Prvoga izdanja (opterećenog i velikim brojem tiskarskih pogrešaka, jer se očito spremalo u brzini) već dugo nije bilo na tržištu kad se nakladnik odlučio na novo, ali ne i puku *ponovu* već jednom obavljena posla. S podnaslovom “Drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje sa 16 povijesnih karata u boji”, djelo sad ima 618 stranica i jest, kako autor u predgovoru ističe, “gotovo nova knjiga”. Temeljna je struktura zadržana, ali su spretnije formulirani naslovi nekih poglavlja i podpoglavlja, ispravljani dijelovi teksta s omaškama i pogreškama na koje su autora dobrohotno upozorili i, što je najvažnije, napisani posve novi dijelovi za razdoblje nakon 1941.⁹ I u tehničkom pogledu (oprema, crno-bijele i kolor ilustracije itd.) ovo je izdanje znatno nadmašilo prvo. Ovjencano Državnom nagradom za znanost g. 2000., ubrzo je rasprodano, pa je izašlo i treće, dopunjeno “događajnicom” za g. 1999. i 2000.

⁸ Pogotovu je kulturno-povijesna problematika opsežnije i temeljitije prikazana u drugom (i trećem) izdanju.

⁹ IX.: Hrvatska u drugom svjetskom ratu (1941-1945) s dva poglavlja (NDH, Unutarnji otpor i postanak Federalne Hrvatske) [str. 399-461]; X.: Hrvatska u drugoj Jugoslaviji (1945-1989) s četiri poglavlja [463-516]; XI.: Postanak suverene Republike Hrvatske. Domovinski rat - Događajnica (1990-1992-1995-1998) [517-560]. XII.: Prilozi (popis vladara, izbor iz literature, imensko kazalo, zemljopisno kazalo, popis povijesnih karata u boji, bilješka o piscu) [561-618].

Djelo je, o tome nema nikakve dvojbe, odlično prošlo na domaćem “tržištu”, pripremaju se i prijevodi. S obzirom na uobičajeni interes “masovnih medija” autor je s pravom mogao biti zadovoljan odjecima u dnevnicima i tjednicima,¹⁰ ali i većinom stručnih recenzija, iako su stavljane i različite zamjerke i zamjedbe.¹¹ Kažem većinom, jer se jedna od njih izdvaja nerazumijevanjem koje je paradigmatično za neke intelektualne krugove u Europi, u ovom slučaju konkretno u Njemačkoj, pa o njoj moram nešto više reći. Pišući kritički prikaz u vrlo dobro uređivanim i ažurnim *Jugoistočnoeuropskim priopćenjima* (vidi bilj. 8), Hans-Michael Miedling najprije korektno i dosta detaljno ocrtava strukturu drugog izdanja, a spominje i prvo, predstavljeno i na Frankfurtskom sajmu knjiga 1994. U tom dijelu teksta neizravno zamjera autoru što je toliko pozornosti i mjesta dao razdoblju *do* godine 1526. (prvih pet poglavlja), jer kaže da ga je prikazao “vrlo opsežno”, iako je riječ o samo 150 od ukupno 618 stranica (koji podatak svom čitatelju prešućuje). Iz toga možemo zaključiti kako smatra da razdoblje srednjovjekovlja ne zaslužuje toliku pozornost, a imamo razloga vjerovati da takav stav nije bez ikakva motiva, s obzirom na njegovu idiosinkraziju prema “državnopravnoj” problematici. Na kraju uvoda će Miedling kazati da se radi o knjizi koja je (u metodološkom smislu) “mješanac” između “događajne, socijalne i kulturne povijesti”, pri čemu u cijelom djelu “dominira *događajnica*”. Time je autorov pristup smjestio u “tradicionalnu” historiografiju. Odmah nakon te ocjene Miedling ide izravno u bit stvari i piše:

“Nažalost, onaj integralni hrvatski nacionalni patriotizam koji je već bio karakterističan i za prvo izdanje, u velikoj je mjeri izopačio cijeli prikaz (tj. cijelu knjigu, op. a.) i doveo do brojnih pogrešaka i nedostataka u argumentaciji”. Cijeli je daljnji Miedlingov tekst posvećen izabranim primjerima koji bi tu ocjenu trebali opravdati, a najveći dio pripada kompleksu hrvatsko-srpskih odnosa. “Tu i tamo”, smatra recenzent, autor u povijesne probleme unosi “neprimjerene antisrpske vrijednosne sudove (resantimane?)”. Doista, postoji u Pavličevića tendencija da, s gledišta *najnovijih* zbivanja (velikosrpska agresija Devedesetih) motri i na višestoljetnu pred-povijest, koju vidi kao slijed “nasrtaja” na hrvatski etnički i povijesni prostor “s istoka”. Mogli bismo se složiti da se kroz cijelo njegovo djelo provlači ta teza - i na račun ostalih međunarodnih okolnosti. Međutim, ima li to neke veze s “antisrpskim osjećajima” koje mu Miedling predbacuje? Pogledajmo njegovu argumentaciju: u primjeru promjene etničke i vjerske strukture stare Duklje Pavličević doista govori o “srpskom pritisku” i “agresivnom pravoslavlju” uslijed kojega je “narod pomalo prelazio na istočni obred”. Miedling se jako čudi da je pravoslavlje označeno kao “agresivno” (jer to, valjda, po njegovim spoznajama, nikada nije bilo) i autorovu konstataciju odmah diskvalificira kao “antisrpsku”, ali ne upućuje svoga čitatelja na *karakter* pravoslavnih crkava koje su, *per definitionem* bile i *državne crkve*, pa je sto-

¹⁰ I naslovi upućuju na to: “Hrvatska povijest bez ideologije» (*Glas Koncila*, 24.7.1994.), “Nezaobilazni povijesni priručnik» (*Školske novine*, 6.9.1994.), “Hrvatski Rubikon» (*Hrvatski vojnik*), “Prva knjiga hrvatske povijesti u neovisnoj Hrvatskoj» (*Vila Velebita*), “Sinteza nacionalne povijesti» (*Slobodna Dalmacija*, 10.4.2001.) itd.

¹¹ S gledišta struke bilo bi korisno dati *cjelovit* uvid u sve stručne prikaze i razmotriti ih u odnosu na djelo, ali to zahtijeva poseban, opsežniji tekst. O knjizi su pisali: Ivo Goldstein (Radovi 27/1994, str. 367-369), Vladimir Posavec (Historijski zbornik, XLVII /1/, /1994/, str. 184-185), Mladen Švab (Vijenac, 9.2.1995., str. 22), M. Krajčović (Historické časopis, 46, 2, 1998), Hans Michael Miedling (Südosteuropa Mitteilungen, 04/2002, str. 95-97).

ga i značaj njihova prozelitizma bio bitno drugačiji (ili pak drugačije motiviran) nego, na primjer, katolički, a pogotovu ne na povijesne činjenice. Miedlingu se nikako ne sviđa Pavličevićeva tvrdnja po kojoj je "srpska pozicija" u Hrvatskom nacionalnom pokretu bila kondicionirana ne samo egzistencijom srpske države i njena velikosrpskog programa (njemačkome čitatelju nije ni spomenuo Garašanina!), nego i "znatnom ulogom" pravoslavne crkve u procesu preobrazbe "pravoslavnih Vlaha u Srbe". Miedlingu su to sve "isti tonovi", dakako antisrpski. Odustao je pri tome recenzent od onoga što je bilo jedino primjereno: argumentima osporiti da li se to doista događalo, ili je to Pavličević izmislio: "moralna" diskvalifikacija s "antisrpskom" naljepnicom - jača je od svake jasnoće o tome što jest a što nije bilo! Recenzentska metoda već je posve bjelodana: umjesto kontra-argumenta - ideološka *diskvalifikacija*. U ovakvu recenzentskom obzoru, kojemu je pravi cilj optužiti jednog hrvatskog povjesničara za "integralni nacionalni patriotizam" (ako netko ne zna, u nas bismo rabili označnicu *integralni nacionalizam* kojemu su država i nacija sve a sloboda pojedinca ništa, pa iz njega slijede različiti oblici totalitarnih sustava) i "antisrpstvo" onda, kada prikazuje velikosrpske programe i akcije - dobro se nadu i "manja" krivotvorenja; Miedling se čudi što autor, navodno generalno, tvrdi da Srbi, za razliku od Hrvata, nisu imali "...kontinuitet kulture, državnosti, umjetnosti, posebno književnosti i jezika, za koji su tvrdili da je, zbog dubrovačke štokavice, navodno srpski". Miedling je polu-citat izvukao iz konteksta i tako generalizirao tvrdnju koja se odnosi na jednu točno određenu povijesnu i prostornu situaciju: na Dubrovačku republiku. Na temelju činjenice da je Dubrovnik bio u prilici razviti i njegovati visokorangirane kulturne vrednote/tvorbe, koja je baština, kako piše Pavličević, "bila presudna u integriranju hrvatske nacije tijekom XIX. stoljeća", Srbi bi dobili "sve ono što, za razliku od Hrvata, nemaju...". Dakle, tezom o *srpstvu* Dubrovnika (Miedling ne kaže ništa o tome da li je takva "ideja" doista postojala ili ju je autor izmislio da bi ponizio "susjedni narod"), srpska bi nacionalna ideja doista došla u posjed onoga što nije imala, i da se to ostvarilo, dubrovačka bi baština bila (naknadno) integrirana u cjelinu srpske povjesnice. To se nije dogodilo, u narodnosnom smislu Dubrovnik je bio (i ostao) *hrvatski*, pa se isticanje te činjenice recenzentu nikako ne sviđa, insinuirajući autoru da je i opet, dakako, "antisrpski raspoložen". I, posljednji primjer: Pavličević nije, kako smo rekli, "apsolutizirao" državno-pravnu problematiku u toj mjeri da ne bi u svojoj knjizi dao i najosnovnije *kulturološke* informacije, ispravno smatrajući da su kulturna i znanstvena postignuća u uvjetima nesamostalnosti bila važan čimbenik i prije i u vrijeme devetnaestostoljetnog procesa nacionalne integracije i modernizacije. Rekli bismo: na tome se, uz državno-pravnu tradiciju hrvatskoga plemstva, i temeljila *ideologija* Hrvatskog nacionalnog pokreta koji je pokrenuo proces nacionalne integracije. Recenzentu se ta teza nikako ne sviđa, i u njoj pronalazi sumnjive nacionalističke natruhe, pa tvrdi da se u tom poglavlju čitateljima ne daju "prvenstveno objektivne informacije" (ne daje niti jedan jedini primjer "neobjektivne" obavijesti!) nego "kao što smo i očekivali, te su informacije po svome karakteru daleko više slične ponosnom patriotskom duktusu o nacionalnom razvitku hrvatstva u službi afirmacije nacionalnog identiteta". Recenzent ili ne poznaje razvitka u hrvatskome društvu, ili ima svoje posebne prioritete, pa ako se to ne slaže s *činjenicama* - tim gore po činjenice! Posebno je poglavlje recenzentovo nezadovoljstvo što se autor založio za objektivno a ne - kao u glavnom do tada - jednostrano prikazivanje

zbivanja u NDH, pa ga optužuje za “moralnu rehabilitaciju” ustaštva. “Zaboravio” je pri tome obavijestiti svoje čitatelje da je u knjizi, kako je već istaknuto, posebno podpoglavlje dano “unutarnjem otporu” tom istom NDH-režimu: da je to spomenuo kao važan dio ove knjige, vjerojatno bi ostala u zraku teza o “rehabilitaciji”. Jednom riječju: recenzentski obzor gospodina Miedlinga - “dokazati” autorovo intransigentno antisrpstvo - najvažnija je pouka. Ali, nažalost, bez ijednog protuargumenta. Taj je obzor i rezultat specifične situacije u kojoj se dobar dio njemačkih povjesničara nalazi nakon katastrofe u II. svjetskom ratu: još uvijek je “nezgodno” rabiti termine nacionalan (u neutralnom smislu), nacionalni ponos, rodoljublje... Tà svatko vas može optužiti da nasljeđujete nacionalsocijalistički “inventar”. Možemo razumjeti takvu situaciju, ali ne možemo razumjeti da se tako arogantno nameće svima drugima. Pa, ako već gospodin Miedling na kraju svoje recenzije govori o “psihološkim ranama i iskrivljavanju u glavama, i to ne samo historičara, što je žalosna ali neizbježna posljedica najnovijih ratova u bivšoj Jugoslaviji”, onda je bar trebao korektno ocrtati *karakter* tih “ratova” umjesto da dijeli etikete o “antisrpstvu”, kao da svom čitatelju želi sugerirati da se u najnovijoj povijesti dogodilo nešto posve drugo od onoga što smo proživjeli.

3.

Svoju je sintezu o kojoj smo dosad govorili autor uspio u znatno skraćenijem obliku objaviti i na nekoliko stranih jezika, što je hvalevrijedan napor da rezultati hrvatske historiografije budu pristupačni i u drugim jezičnim i kulturnim prostorima.¹²

Naposlijetku, jedan je nesintetički rad posvetio i susjednoj državi: *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine*.¹³ Knjiga je ilustrirana fotografijama i zemljovidima u boji a potaknuta je, kako autor izlaže u predgovoru, nedostatnim ili krivim informacijama o povijesnom udjelu Hrvata, jednoga od tri konstitutivna naroda ove države.

¹² Npr. “A review of the historical development of the Republic of Croatia”, u: The Republic Croatia, Geo-Journal, vol. 38, br. 34, Kluwer Academic Publishers, Dodrecht/Boston/London, travanj 1996., str. 381-391; “Einblick in die historische Entwicklung der Republik Kroatien”, Pannonisches Jahrbuch 1996, Pannonisches Institut Güttenbach, 1996, str. 265-280; U nešto opsežnijem obliku taj je sintetički prikaz na hrvatskoj objavljen i u Slovačkoj: “Pogled u povijesni razvoj Republike Hrvatske”, Historické štúdie 38, Historické ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1997, str. 181-191 (tiskan je i u knjizi “Od balvana do Dayton”, Zagreb 1997, 7-19.

¹³ Nakladnik: Hrvatski informativni centar, Zagreb 2000.